
КОВАЛЬЧУК І.Л.,
кандидат філософських наук,
завідувач кафедри суспільних
дисциплін,
Луцький педагогічний коледж,
м. Луцьк

АНТРОПОЛОГІЧНЕ ПИТАННЯ У ФОРМАТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИМІРІВ

У статті окреслюються головні пріоритети та тенденції розвитку процесів глобалізації; визначаються наслідки впливу глобалізаційних процесів на людину, прояви антропологічної кризи та шляхи її розв'язання.

Ключові слова: антропологічна криза, людина, глобалізація, глобальні проблеми, школи глобалістики.

В статье определяются главные приоритеты и тенденции развития процессов глобализации; определяются последствия влияния глобализационных процессов на человека, проявления антропологического кризиса и пути ее решения.

Ключевые слова: антропологический кризис, человек, глобализация, глобальные проблемы, школы глобалистики.

The article outlines the main priorities and trends of globalization processes; determine the effects of globalization on people, manifestations anthropological crisis and ways to resolve it.

Key words: anthropological crisis, people, globalization, global problems, school and globalization.

Людська особистість й глобалізація, загрози глобалізму посіли вагоме місце серед провідних питань світової науки: соціології, філософії, політології, психології, юриспруденції. Вимога щодо «знаходження людини», з'ясування її природи та сутності є гострою. Антропологічне питання стає провідним у всьому дискурсі сучасних досліджень, в тому числі і у форматі глобалізаційних вимірів.

Актуальність зв'язку і взаємозумовленості формування людської особистості та глобалізації надзвичайна. Це одне із ключових питань глобалістики. Яка своєрідність людської істоти? Як вона здійснює свою реалізацію? До чого прагне в соціальному вимірі? До усвідомлення таких питань незмінно звертається кожне покоління людей, прагнучи виробити нові шляхи, цілісний підхід до осягнення світового розуміння.

Глобалізаційні процеси, які впливають на людину, змінюють її, викликають потребу ці зміни бачити, розуміти, при потребі пристосовуватись до них, трансформуватись. Теоретичне підґрунтя для розгляду витоків, характеру та можливих наслідків глобалізації для сьогодення закладене у працях А. Ейнштейна, Тейяра де Шардена, В. Вернадського, М. Гайдеггера.

Одна з найвідоміших філософських моделей А. Ейнштейна про загальну теорію відносності призвела до уявлення про так званій Великий

Вибух, у результаті якого народився Всесвіт. Тейяр де Шарден вбачає в основі Всесвіту хаос як первинну субстанцію. В еволюційному процесі впорядкування діють конструктивні та деструктивні сили, але, врешті-решт, перемагають завжди конструктивні, адже свідомість розвивається, щоразу накладаючись на досвід попередніх поколінь. Внутрішнім двигуном такої еволюції мислитель вбачає іманентний дух у кожній частині Всесвіту та буття.

Основоположник екзистенціалізму М. Гайдеггер проголосив техніку однією з епох історії буття, вирвавши людину із природного середовища. В. Вернадський розглядав ноосферу як особливу «розумову» оболонку Землі, яка впливає на всі сфери життя. Він був переконаний, що «майбутнє людства, як частини єдиної системи біосфери, залежить від того, коли воно зрозуміє свій зв'язок з Природою (Богом, Духом, Вищим Розумом, Світовою Інформацією) і візьме на себе відповідальність не тільки за розвиток суспільства (до чого прагнули всі утопісти), але біосфери в цілому» [1, с. 116].

У працях Б. Гаврилишина, О. Білоруса, В. Леонтьєва, Д. Медоуза, М. Мойсєєва, С. Кримського, Ю. Павленко, А. Печчеї, І. Пригожина, О. Тоффлера та ін. визначені основні постулати сучасної глобалістики.

Ідеї передодня епохи глобалізації багатьох аспектів буття в майбутньому знайшли відображення на тільки в на-

уковій, а й у художній світовій літературі. Теоретичні суперечки щодо градації жанру зосереджені навколо п'яти варіантів художнього відображення майбутнього: утопії (ідеально доброго суспільства майбутнього); дистопії («ідеально» поганого суспільства майбутнього); ретропії (казкової фантастики, альтернативної історії, тобто її фантастичній версії про те, яка б була історія, якщо б змінилися ключові обставини); антиутопії (жанру, що поєднує утопію з дистопією); практипії (тобто, за термінологією О. Тоффлера, практичної утопії). Багато вітчизняних і зарубіжних письменників мають підстави називатися представниками цих жанрів (Ч. Айтматов, А. Азимов, Р. Бредбері, М. Булгаков, Є. Замятін, Дж. Оруел, А. Стругацький і Б. Стругацький, Г. Уелс, О. Хакслі та ін.).

Наприкінці ХХ ст. сформувались сучасні парадигми глобалістики. На думку авторів монографії «Глобалізація і безпека розвитку» [2], на базі методологічного розмежування у світі склалося шість відносно самостійних шкіл глобалістики.

Першу школу представляє Римський клуб. Вона застосовує методологію визначення «Межі зростання». Особливого значення в глобальному розвитку набувають «якості людини». Фундатор Римського клубу А. Печчеї зазначав, що саме в людині містяться джерела всіх наших проблем, у ній зосереджені всі наші прагнення і сподівання, усі засади і звершення. Трансформація людини має ґрунтуватись на принципах «Нового Гуманізму», який складається з таких компонентів: 1) почуття глобальності; 2) любові до справедливості; 3) відмови від насильства в боротьбі за свободу.

Другу школу глобалістики репрезентує Інститут всесвітніх спостережень (США, Вашингтон). Йому на-

лежать розробки проєктів під назвою «Стан світу». Засновник школи Л. Браун спирався на парадигму «сталого розвитку». Ця школа визнає існування планетарних меж економічного зростання. Причиною і наслідком надмірного демографічного зростання її представники називають неефективність і недорозвиненість традиційного суспільства.

Третя школа – універсального еволюціонізму. На думку її засновника М. М. Мойсеєва, глобальну природу слід розглядати як самоорганізовану систему. Цю школу називають також школою глобальної екології, тому що нею запропоновано нову етику ставлення людини до природи – етику «екологічного імперативу».

Четверта школа ввійшла в історію глобалістики під назвою «Школа мітозу біосфер». Її репрезентують французькі послідовники вчення Е. Леруа, П. Т. де Шардена і В. І. Вернадського про ноосферу. Праця Міжнародного інституту екотехніки в галузі космонавтики спрямована на створення штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями.

П'ята школа заснована Д. М. Гвішиані. Вона відома у глобалістиці як школа контрольованого глобального розвитку. Перехід до інформаційного суспільства розглядає як магістральний шлях розв'язання глобальних проблем.

Шосту школу засновано І. Уоллестайном (США). Вона відома як школа «світ-системного аналізу». Розробляє парадигму, у центрі якої є розвиток економік, історія систем і цивілізацій.

Вирішення проблем, які загострились паралельно із глобалізаційними процесами, основна частина шкіл вбачає у зовнішніх, по відношенню до людини, чинниках: економічних, екологічних, цивілізаційних, інфор-

маційних тощо. Римський клуб серед сучасних шкіл глобалістики є школою, яка акцентує центральну увагу на людині як основному джерелі проблем, так і джерелі розвитку людства.

У вже згадуваній монографії «Глобалізація і безпека розвитку», над якою працював колектив авторів під керівництвом члена-кореспондента НАН України, доктора економічних наук, професора, провідного українського спеціаліста з проблем глобалістики Олега Білоруса, наводиться наступне визначення глобалізації: це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур та навколишнього середовища. На думку авторів монографії, існують дві головні тенденції сучасного процесу глобалізації, а саме: безпрецедентно щільна взаємопов'язаність новітніх соціально-економічних явищ та процесів (глобалізація економічного розвитку, глобальний характер екологічних проблем) та національний (локальний) характер інших соціальних явищ і процесів (політичні системи, культурна специфічність) визначають характер глобальних трансформацій, породжують певні суперечності світового розвитку, усунення яких можливе лише за умови пізнання їхньої суті та за умови ефективного і справедливого використання великими і малими країнами всіх наявних у людства ресурсів [2, с. 8].

У форматі глобалізаційних вимірів існує й поглиблюється антропологічна проблема, яка не лише співіснує з ними, але водночас і пронизує їх. Антропологічна криза, вважає В.Г. Табачковський, проявляється насамперед у виявленні фундаментальної екзистенційної неузгодженості сучасної лю-

дини, якою постала криза самоідентичності – кардинальне порушення органічності всіх складових людської життєдіяльності, втрата надійних усталених раціонально вивірених, освячених традицією життєво значущих орієнтирів в усьому універсумі людського буття (на рівні соціальних структур, культури, індивідуальної екзистенції, мислення, ціннісних орієнтацій, моральних імперативів, психічного здоров'я тощо) [8, с. 351-355].

Домінування діяльнісного активізму, визнаного як ознака сучасної людини у ХХ-ХХІ столітті, призвело до акцентування уваги на умовах життя і водночас втрати інтересу до власної буттєвості. Такий спосіб життя вже призвів до відчутних негативних наслідків. Переважаючими модусами життєсприйняття сучасної людини, які закладаються в процесі соціалізації різними її агентами, в тому числі й освітою, мислителі Київської світоглядно-антропологічної школи називають «богопошищеність» та «новостійну свідомість» [9, с. 200].

Глобальність новітньої світомоделі містить у собі реальну загрозу нівелювання людини як автономного мікросвіту, як завершального світу в собі. З посиленням глобалізаційних процесів паралельно відбувається втрата людиною своєї індивідуальності; вона перетворюється на об'єкт маніпулювання з боку безликих суспільних сил, перестає бути тотожною сама собі, все більше потрапляє в залежність від мінливих обставин буття.

Особливої уваги потребують морально-етичні проблеми сучасності, вважає Д. Сорос, спостерігаючи й описуючи глобалізаційні процеси з «епіцентру» поширення нового світового порядку. Підвалини загальнолюдського гуманізму можуть руйнуватися в результаті поширення цінностей

прагматизму, збагачення, накопичення і гедонізму, що, по суті, ми і спостерігаємо в сучасному світі. Завдяки глобальним процесам відбувається дискримінація в розподілі світових інтелектуальних, матеріальних і природних ресурсів через формальні і неформальні міжнародні організації [2].

Глобалізація здійснює зростаючий вплив на людину. Особливої актуальності вона набуває в наші дні у вигляді глобальних проблем, серед яких можна вирізнити: інтерсоціальні проблеми (боротьба з тероризмом, соціально-економічні проблеми, проблеми відсталості і раціонального використання досягнень науково-технічного прогресу та нейтралізації його негативних наслідків); проблеми в системі «людина-суспільство» (демографічні, освіти, культури, комп'ютеризації, прогнозування майбутнього людства); проблеми забезпечення здоров'я людини, раціонального використання досягнень науково-технічного прогресу та НТР, демографічна, проблеми виживання людства та всього живого на Землі (комплекс екологічних проблем, запобігання світової термоядерної війни і забезпечення всезагального миру); забезпечення прав і свобод людини, проблеми в системі «природа-суспільство» (екологічні, ресурсів, енергетики, продовольства, освоєння космосу). Вищеназвані проблеми засвідчують, що в глобальному світі на людину очікують не лише нові можливості, а й серйозні глобальні проблеми, зумовлені наслідками техногенної діяльності, які ігнорують засадничі підвалини людського буття.

Сучасне суспільство породжує нову універсальну людину, вважає А. Розлуцька, яка позірно демонструє зовнішню активність. Водночас її внутрішній світ залишається пасивним, вона функціонує як ав-

томат. Відповідно, така особистість не здатна вільно і всебічно розвиватись, адже зазнає всепроникаючого впливу нав'язливої інформації, без якої вона не може брати участь у житті суспільства, випадає із загального контексту. Тому постає завдання – знайти розумний баланс між інформаційними технологіями, мас-медіа і цінностями гуманізму, оскільки в суспільстві все виразніше відчувається «потреба переходу від «кількісного ідеалу» епохи масового споживання до розуміння «якості життя» як головної загальнолюдської цінності» [6].

XX та початок XXI століття ознаменувалися переходом від антропоцентризму до універсалізму з культурним, політичним, релігійним та економічним екуменізмом. Людиною моделюється ірраціональна картина світу. Переважає ідея хаосу, випадковості, плинності реального світу, непідвладного впорядкованості. Формується ситуація розгубленої людини у таємничому і непізнаному світі.

Песимізм стає більш явним, але подолати кризову ситуацію стає все важче. Як писав у середині 20-х років ХХ ст. М. Шелер, «ми живемо за такої доби, – вперше за тисячолітню історію людства, – коли людина сама для себе стала цілком проблематичною: вона вже не знає, що вона є, і одночасно знає, що вона про це не знає» [10, с. 29]. У ХХІ ст. ці висновки не лише не втратили своєї актуальності, а, навпаки, набули ще більшого значення.

Стан людини у сучасному світі постає як амбівалентний. З одного боку, стверджує С. В. Сидоренко, внаслідок глобалізації зростає роль особистості, яка розбудовує життя за власною програмою, а з іншого – людина втрачає певну ціннісно-смыслову форму власного буття. Наступною тенденцією є

те, що в умовах глобалізації відбувається суттєве розширення інформаційного простору; але, водночас, індивідуалізація здійснює потужний вплив на потреби і мотиви діяльності особистості. Вони дедалі менше регулюються культурою, системою, традицією норм і цінностей власного соціального середовища [7].

Послаблення стійких соціально-групових зв'язків людей, глобальне поширення «масової культури» і насадження нею стандартів загострює проблему ідентичності. Адже саме історично утворені культури є головним джерелом, з якого особа запозичує життєву мудрість і духовну наснагу. Людині, яка втратила своє коріння, загрожує психологічна дезорієнтація, втрата внутрішніх правил, які регулюють її життя. Духовна сутність людини спонукає її до саморозкриття, самовизначення, вдосконалення, тоді як головною причиною, що спричиняє моральний занепад людини, є втрата ціннісної системи, яка складається з духовних і моральних пріоритетів.

Залишається не вирішеною донині проблема дефіциту людських якостей, яка особливо постає відчутною в умовах зростання динамізму, пришвидшення темпів життя і тому стає вирішальною для соціального прогресу.

Першочерговість ролі питання людських якостей на початку XXI століття викликана певними вимогами. Зокрема, вимогою утвердження так званої монадної особистості, тобто особистості, «що здатна репрезентувати свою націю, свою культуру, свою епоху і тим самим маніфестувати індивідуальну іпостась універсального досвіду» [4, с. 12-13]. Монадна особистість здатна репрезентувати цілий світ у межах індивідуальності, більше того, давати зразки вчинків, інтелекту та зростаючої совісті. Ця ідея в персона-

лізмі звучить як утвердження самоцінності особистості людини.

Вимоги XXI століття актуалізують принцип «еквіпотенційного кресендо, тобто розуміння життя як зростаючої кульмінації творчих подій, коли смерть особистості становить не кінець, а вінець звершень, альтернативних небуттю» [4, с. 18]. Водночас не менш актуальним постає потреба утвердження в XXI столітті принципу толерантності, духовна суть якого зводиться не стільки до гасла терпимості, скільки до вимог розуміння Іншого. Може розглядатись як комунікативна прирученість людей одне до одного, котра дає змогу заповнити відстань між полярними позиціями полем взаємопорозуміння, застосуванням консенсусу [4, с. 19].

Сучасні світові події, в тому числі і події в Україні, вказують на духовну обмеженість сучасної людини, що, врешті-решт, призводить до збройних конфліктів, війн, терористичних актів. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що духовна криза виникає й набуває розвитку на тлі поліпшення умов життя. Головними причинами такого явища можна назвати технізацію, що спричиняє зростання всіх форм відчуження і демократизації суспільства, та прихильність людини до культурного середовища, що ідеально пристосовує її до задоволення своїх бажань і потреб.

Однією з особливостей сучасного етапу розвитку суспільства є те, що духовний, моральний, соціальний розвиток окремого індивіда не встигає здійснюватися такими самими темпами, як відбуваються зміни у світі. У контексті даної проблеми виникає альтерглобалізм – всесвітній рух, метою якого є зміни в головних параметрах глобалізації. Вперше ідеї альтерглобалізму знайшли підтримку у

2001–2002 рр. на соціальних форумах в Порту-Алегрі та Флоренції. Альтер-глобалізм виступає за гуманістичний розвиток глобального суспільства. Саме тому виховання духовної людини, яка цінує й відстоює ідеали добра, гідності, відповідальності, істини, постає одним з головних завдань перед сучасним людством.

С. Б. Кримський розглядає процеси глобалізації як вираження важливої тенденції світової історії. Вважає, що саме це поняття пов'язане з пріоритетом загальноцивілізаційної єдності, принципів солідарності, партнерства, світового консенсусу. Але, на жаль, дослідник помітив, що нерідко глобалізація перетворюється на вестернізацію. Ці два поняття в жодному разі не треба змішувати. Під вестернізацією розуміє нав'язування західного способу життя всім народам на тій підставі, що західна цивілізація накопичила досвід науково-технічної революції як досвід виживання [5].

Вестернізація не може бути в повному обсязі названа глобалізацією як такою. Звісно, глобалізація пов'язана з вестернізацією, однак лише в певному перевернутому значенні. Йдеться насамперед про «глобалізацію не-

рівності», про диктат технологічно найбільш розвинених країн по відношенню до економічно слабких, нав'язування їм своєї волі. Але вестернізація – це не є повна глобалізація. Використання вестернізації як аргументу на користь глобалізації компрометує цей важливий історичний і цивілізаційний процес [5].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що глобалізація є важливою особливістю сучасного світового розвитку. Сьогодні не можливо ігнорувати суперечливості й негативні наслідки розвитку нового часопростору. Безперечно, позитивні зміни за умови наростання глобалізаційних процесів відбудуться в умовах, коли людина, формуючись як особистість, почне змінювати власну свідомість, удосконалюючи моральні якості. Необхідність та незворотність зміни у свідомості людини диктується метою виживання людства в умовах загострення глобальних протиріч, що породжені складністю моральних норм в умовах глобального суспільства. Відповідно, розгляд глобальних проблем та подальших перспектив розвитку людства потребує звернення до духовних джерел, морально-етичних норм особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере / В.И. Вернадский // Успехи биол. – 1944. – № 18. – Вып.2. – С. 113-120.
2. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
3. Глобалистика: международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред. : И.И.Мазур, А.Н. Чумаков. – М.– СПб. – Н.-Й. : ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. – 1160 с.
4. Кримський С. Б. Заклики духовності ХХІ століття / С.Б. Кримський; з циклу щоріч. пам'ят. лекцій ім. А. Оленської-Петришин, 2002 р. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 32 с.